

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ЦЕНТР НЕПЕРЕРВНОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор
з науково-педагогічної роботи
Людмила СТЕПАНЕНКО
«23» листопада 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРАКТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД**

**Програма підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів закладів
культури**

Форма навчання	<u>очна/ заочна</u>
Навчальний рік	<u>2023/2024</u>
Кількість кредитів ECTS	<u>2.5</u>
Мова викладання, навчання й оцінювання	<u>українська</u>
Форма підсумкового контролю	<u>Залік</u>

Розробник: Гавеля Оксана Миколаївна

Розробник: ГАВЕЛЯ Оксана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент

ПОГОДЖЕНО

СХВАЛЕНО

Директорка Центру неперервної
культурно-мистецької освіти
кандидат педагогічних наук, доцент

В.о. зав. кафедри культурології та
міжкультурних комунікацій доктор
історичних наук, професор

Ірина ШЕВЧЕНКО

Сергій ЛИТВИН

Протокол № 1 від «21» серпня 2023 р.

Схвалено науково-методичною радою Академії

Протокол від «23» листопада 2023 р. № 2

Голова науково-методичної ради Людмила СТЕПАНЕНКО

Затверджено Вченою радою Академії протокол від «18» грудня 2023 р. № 15

© Гавеля О.М., 2023

© НАКККіМ, 2023

1. Анотація (опис) навчальної програми (у т. ч. міждисциплінарні зв'язки).

Навчальна програма підвищення кваліфікації “Культурно-мистецькі практики як інструмент відновлення ментального здоров'я: вітчизняний та європейський досвід ” присвячено актуальній темі, пов'язаній з необхідністю впровадження її основ у функціонування базової мережі закладів культури. Тематику навчальної програми логічно побудовано, що дозволяє формувати системні знання та вміння. Передбачається вивчення теоретичних засад інноваційних форм та методів роботи закладів культури у післявоєнний період, практичного застосування засобів культури як психолога та арт-терапевтичних практик в сфері культури з метою реабілітації культурою, збереження і відновлення ментального здоров'я населення України, забезпечення здобувачів, які підвищують кваліфікації керівників та спеціалістів закладів культури теоретичною і практичною підготовкою до виконання їх функціональних обов'язків згідно сучасних вимог; гармонізація їх розвитку через формування здатності до самовираження та самопізнання, навичок розв'язання міжособистісних та внутрішньо-особистісних конфліктів, здатності до зняття стресу шляхом застосування арт-терапій творчістю. Актуальність курсу вмотивована тим, що сучасний культурно-творчий простір передбачає здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства, на основі вивчення навчальної дисципліни, розуміння предмету, завдань, методів, напрямів, діагностичного та культурологічного потенціалу дисципліни «Інноваційні форми та методи роботи закладів культури у післявоєнний період. Реабілітація культурою. Культура як психолог». Також існує потреба представити теоретичні аспекти усіх напрямків інноваційних форм та методів роботи закладів культури у післявоєнний період. у вигляді різноманітних культурних практик, вправ та технік з арт-терапії; ознайомлення з методиками культурних практик з арт-терапії для невербального вираження власних почуттів, відображення свого розуміння подій, що відбуваються; сформуванню умінь і навичок правильно аналізувати та інтерпретувати матеріали і результати різноманітних культурних практик. Об'єктом курсу є інноваційні форми та методи роботи закладів культури у післявоєнний період, пов'язані з можливостями реабілітації населення України культурою. Предметом – збереження і відновлення ментального здоров'я населення України за допомогою методик арт-терапії та арт-терапевтичних культурних практик. Тематичний план навчальної програми передбачає лекційні, семінарські та практичні заняття, тренінги. До кожної теми розроблені завдання для самостійної роботи, питання для самоперевірки, питання для контролю засвоєння отриманих знань шляхом проведення експрес-опитування. Передбачено також проведення вхідного (анкетування) та вихідного (питання до співбесіди) контролю знань слухачів. Вивчення тем навчальної програми органічно пов'язано з практичною діяльністю керівників та спеціалістів закладів культури. Для викладання кожної з тем передбачається використання матеріалів з досвіду збереження і відновлення ментального здоров'я населення

України за допомогою запровадження практик арт-терапевтичної роботи інноваційних закладів культури.

2. Мета програми: надання слухачам знань з теорії культурно-мистецьких та арт-терапевтичних практик як інструмент відновлення у ментального здоров'я, які знадобляться, зокрема для використання в роботі закладів культури різних видів та форм активного відпочинку, зняття стресу та ведення здорового способу життя

3. Завдання програми: підвищення якісного і кількісного потенціалу соціокультурних послуг, проведення культурних практик з арт-терапії в закладах культури, з метою реабілітації та покращення ментального здоров'я відвідувачів.

Програма забезпечує набуття таких компетентностей:

інтегральна компетентність: підвищення якісного та кількісного потенціалу соціокультурних послуг, проведення культурних практик з арт-терапії в закладах культури.

загальні:

- здатність до використання нових культурно-мистецьких практики як інструменту відновлення ментального здоров'я;
- здатність до зняття стресу та покращення ментального здоров'я відвідувачів закладів культури;
- здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт;
- дотримання вимог академічної доброчесності (недопустимість плагіату).

фахові:

- володіння методами та інструментами відновлення ментального здоров'я відвідувачів закладів культури;
- розуміння сучасних соціокультурних процесів;
- використання міждисциплінарного підходу у вивченні та застосуванні методик культурних практик арт-терапії;
- вирішення сучасних соціокультурних проблем та надання науково обґрунтованих висновків;
- запровадження засобів і методів музикотерапії, драмотерапії, казкотерапії, бібліотерапії, фототерапії, танцювальної терапії як культурних практик та лікувально-виховних методів в корекційно-реабілітаційну роботу з відвідувачами закладів та установ культури різних вікових категорій.

4. Попередні вимоги до опанування навчальної програми.

Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;

Уміння працювати з високим ступенем автономії, оцінювати потенційні результати, приймати відповідальність за планування і впровадження нових культурно-мистецьких практик як інструменту відновлення ментального здоров'я відвідувачів в роботу закладів та установ культури.

5. Результати навчання за програмою:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1	Знати та розуміти предметну область та професійну діяльність.	Лекції, семінарські заняття, самостійна робота з джерелами та інформаційними ресурсами	Оцінювання на семінарських заняттях, залік	50%
2	Вміти працювати з високим ступенем автономії, оцінювати потенційні результати та ризики, приймати відповідальність за планування і впровадження інноваційних форм та методів роботи закладів культури, засобів реабілітації культурою, методів культурно-мистецьких практик як інструменту відновлення ментального здоров'я відвідувачів закладів культури.	Лекції, семінарські заняття, самостійна робота з джерелами та інформаційними ресурсами	Оцінювання на практичних заняттях, залік	20%
3	Бути здатним до моніторингу джерел інформації у мережі інтернет, до пошуку та використанню документів й матеріалів, що перебувають у відкритому доступі та походять з офіційних джерел; використовувати пошукові системи як джерела отримання інформації.	Лекції, практичні роботи, самостійна робота з джерелами та інформаційними ресурсами	Оцінювання на практичних заняттях	10%
4	Набути навички підвищення якісного та кількісного потенціалу соціокультурних послуг, ефективного управління закладами культури; працювати з високим ступенем автономії, оцінювати потенційні результати та ризики, приймати відповідальність за планування складання запитів до державних органів влади щодо вирішення невідкладних питань, що виникають під час операційної діяльності закладів; здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.	Лекції, практичні роботи, самостійна робота з інформаційними ресурсами	Оцінювання на практичних заняттях	20%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код)	1.1	1.2	2.1	4.1	4.2
Програмні результати навчання (назва)					

7. Схема формування оцінки (згідно п.7 «Положення про організацію освітнього процесу в НАКККіМ» від 30 серпня 2022 р.)

7.1 Форми оцінювання слухачів:

- поточне оцінювання:

1. Оцінювання роботи під час практичного заняття з теми 2: -25 балів*/ 15 балів.
2. Оцінювання роботи під час семінарського заняття з теми 5: -25 балів/ 15 балів
3. Оцінювання роботи під час практичного заняття з теми 8: -25 балів/ 15 балів.
4. Оцінювання роботи під час практичного заняття з теми 12: -25 балів/ 15 балів.

* максимальний бал/ пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання: залік.

7.2 Організація оцінювання:

Контроль за якістю навчання слухача здійснюється за 100-бальною системою. Загальну кількість балів формують бали, отримані з усіх тем, змістових розділів (бали, отримані за контрольні роботи, презентації тощо; бали, отримані за виконання самостійних завдань; бали, отримані за роботу на семінарських заняттях (практичних заняттях), а також бали, що отримані за підсумкову роботу (залік).

У випадку відсутності слухача з поважних причин відпрацювання та перездачі контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про організацію освітнього процесу у НАКККіМ» від 30 серпня 2022 р. Залік виставляється за результатами роботи впродовж навчання за програмою. Слухач, який набрав суму залікових балів (60) має право отримати підсумкову оцінку за диференційований залік за результатами контролю. Слухачі, які набрали протягом семестру менше 60 балів обов'язково складають залік.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Оцінка за шкалою НАКККіМ (бали)	Оцінка за чотирибальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС
90-100	Відмінно	A
82-89	Добре	B
74-81		C
64-73	Задовільно	D
60-63		E
35-59	Незадовільно	FX
1-34		F

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗАНЯТЬ
для підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів закладів культури за
програмою «КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРАКТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ВІДНОВЛЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД»

№ з/п теми	Назва теми	Навчальна робота				Вид підсумкового Контролю
		Усього кредитів	Години			
			Лекції	Семінарські	Практичні заняття	
1	Предмет, завдання, методи курсу: «Культурно-мистецькі практики як інструмент відновлення ментального здоров'я: вітчизняний та європейський досвід». Ментальне здоров'я. Діагностичний та культурологічний потенціал культурних практик арт-терапії.		2		2	Самоконтроль
2	Культурно-мистецькі практики: інноваційні форми та методи роботи закладів культури. Соціокультурний тренінг з формування етнічної ідентичності молоді з використанням арт-технологій. Збереження ментального здоров'я населення України силами громад та місцевими закладами культури.		2	2	4	Письмова відповідь
3	Шляхи відновлення ментального здоров'я: вітчизняний та європейський досвід. Арт-терапевтичні техніки із зняття стресу. Робота з художніми образами та метафорами.		2	2	2	Самоконтроль
4	Арт-терапевтичні засоби корекції алексетемії. Арт-терапевтичні техніки роботи з емоціями та почуттями клієнтів «Фігурка емоцій», «Карта емоцій», «Розморозка емоцій». Культурні практики роботи з негативними емоціями клієнтів. Арт-терапевтичні техніки роботи з емоціями та почуттями клієнтів «Серце», «Плюс і мінус», «Емоційний атлас тіла», «Емоції навпаки». Реабілітаційна робота з емоціями та почуттями клієнтів.		2	2	2	Самоконтроль
5	Казкотерапія як засіб зняття стресу у дітей та дорослих. Техніки sandplay, «казка на піску», «пісочна анімація», дидактичні програми на піску, реабілітаційні програми на піску.		2		2	Письмова відповідь

6	Музикотерапія як культурна практика та лікувально-виховний метод. Рецептна музикотерапія. Робота з метафоричними асоціативними картами.		2		2	Самоконтроль
7	Хромотерапія. Візуальна грамотність в культурних практиках арт-терапії. Бібліотерапія. Культурні практики бібліотерапії. Робота зі зміцнення психічної стійкості, розвиток фантазії, критичного мислення, креативності, навичок спілкування клієнтів засобами бібліотерапії.		4		2	Самоконтроль
8	Особистий досвід переживання позитивного впливу культурних арт-терапевтичних практик на мою емоційну сферу. Фотоарттерапія. Техніки колажування. Нейрографіка.		2		2	Письмова відповідь
9	Теоретичні засади хореографічної арт-терапії. Арт-терапевтична робота з кінезіології тіла та танцю. Практика застосування психотерапевтичних ресурсів та інструментарію арт-терапевта. Арт-терапевтична робота з формування творчої індивідуальності танцівника.		4	2	2	Самоконтроль
10	Культурні практики з драматерапії. Драматерапія як культурна практика та лікувально-виховний метод в роботі клієнтами різних вікових категорій.		4			Самоконтроль
11	Новітні тенденції розвитку культурного простору арт-терапії. Написання есею: «Культурно-мистецькі практики як інструмент відновлення ментального здоров'я: вітчизняний та європейський досвід» та його обговорення.		2		2	Письмова відповідь
12	Нідерландські арт-терапевтичні практики. Робота з акварелями. Практичне засвоєння арт-терапевтичної техніки створення групового колажу «Герб етнічної спільноти» (практичне заняття). Ментальне здоров'я: оздоровчий потенціал культурних практик.		2	2	4	Письмова відповідь
13	Групова арт-терапія: арт-терапевтичні техніки роботи з груповими процесами та тимбілдингом.. Написання кейсу на одну з тем: 1.«Нові культурно-мистецькі практики в роботі закладів культури». 2. «Культурні практики арт-терапії». Обговорення набутого досвіду		2		2	Самоконтроль
Усього за програмою		2,5	32	12	28	

Загальний обсяг 75 год., в тому числі:

Лекції – 32 год.

Семінари – 12 год.

Практичні заняття – 28 год.

Консультація, залік – 3 год.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Публікації автора робочої програми:

1. Гавеля О.М. Культурні цінності обдарованої особистості: інтеріоризація в контексті сучасного українського суспільства : Монографія. Київ : НАКККіМ, 2014. 352 с.
2. Гавеля О.М. Феномен обдарованої особистості як творця культурних цінностей: Монографія. Київ : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2020. 415 с.
3. Гавеля О. М. Національно-культурна ідентичність та її ціннісні основи: освіченість, вихованість, моральність і патріотизм українців. *Культура і сучасність*. 2018. № 1. С. 20-26.
4. Havelia O.M. Expert evaluation of the condition and prospects for the development of a gifted person in the context of artistic culture of Ukraine. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. № 6 2019. Vienna : Premier Publishing.
5. Havelia O., Kvetsko O. Folklore as the primary of forming the boiko's dance. *European Journal of Arts, Austria*. Vienna, 2020. №1.
6. Гавеля О.М., Гавеля О.Р. Кроскультурне дослідження вибору культурних цінностей молодим поколінням України. *Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 4), February 12, 2021*. Pisa, Italian Republic: NGO European Scientific Platform. С. 78-83.
7. Гавеля О.М., Гавеля О.Р. Інтереси та пріоритети обдарованої особистості в галузі мистецтва: кроскультурне дослідження. *Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 3), Boston, February 26, 2021*. Boston-Vinnytsia: Primedia eLaunch&European Scientific Platform, 2021. С. 144-148.
8. Gavelya O.M., Drach T. L. Development of Plastic Abilities of Children-Autistics By Means Of Modern-Dance in the Conditions of Modern Cultural and Artistic Practices. *International Journal of Arts and Social ience www.ijassjournal.com ISSN: 2581-7922, Volume 4 Issue 2, March-April 2021 P. 5-9*.
9. Гавеля О. М. Групова арт-терапія: культурні практики та арт-терапевтичні техніки роботи з груповими процесами та тимбілдингом. *У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 лютого 2023 р.) / упоряд. В. П. Дячук. Київ : НАКККіМ, 2023. С. 228-231*.
10. Гавеля О. М. Інтерпретація образів, символів, знаків та метафор в культурних практиках арт-терапії. Сценічне та музичне мистецтво: циркові та естрадні жанри. Науково-методичний аспект: Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 – 14 квітня 2023 року) / редкол: О.В. Яковлев, Г.Е. Овчаренко [та ін.]. Київ: КМАЕЦМ, 2023. С. 14-18.
11. Гавеля О.М. Культурні практики бібліотерапії та приклади створення сценаріїв арт-терапевтичних казок. *Бібліосвіт : інформ. вісн. № 2 (86) 2023* / [редкол. : Г. Саприкін (голова редкол.), Т. Сопова (відп. ред.), О. Виноградова, Т. Якушко ; ред.: Н. Лінкевич, І. Новоселецька] ; Держ. б-ка України для юнацтва. Київ : [б. в.], 2023. С. 48-57.
12. Гавеля О.М. Новітні тенденції розвитку культурного простору арттерапії: нейрографіка // *Всеукраїнська науково-практична конференція «Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство»*. (Київ, 9 листопада 2023 р.). Київ : НАКККіМ, 2023.

Основна література:

13. Берн Е. «Ігри, у які грають люди. Світовий бестселер із психології стосунків»: Клуб Сімейного Дозвілля; Харків; 2016.
14. Бібліотерапія: Інтернет-джерело : <https://pyrogiv.kiev.ua/biblioterapiya-yak-metod-psixologichno%D1%97-korekci%D1%97/> © <https://pyrogiv.kiev.ua/>
15. Волошина Л. Вплив хореографічної арт-терапії на формування особистості. Теоретико-методологічні, медико-біологічні аспекти в хореографії та спорті: метод. посібн. / упорядник О.А. Плахотнюк. Львів : СПОЛОМ, 2016. С. 45-51.
16. Гавеля О. М., Драч Т. Л. Розвиток пластичних здібностей дітей-аутистів засобами танцю модерн в умовах сучасних культурно-мистецьких практик. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. 2021. Вип. 39. С. 59-63.
17. Гавеля О.Р. Ментальне здоров'я: оздоровчий потенціал культурних практик // *Всеукраїнська науково-практична конференція «Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство»*. (Київ, 9 листопада 2023 р.). Київ : НАКККіМ, 2023.
18. Гельбак А. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2019. 49 с.
19. Дениско П. Інсайт. Візуальні й мультимодальні метафори в живописі, скульптурі, кіно та інших візуальних мистецтвах. Полтава: ФОП Говоров С. В., 2021. 248 с.
20. Донченко О. Арт-терапія як засіб розвитку емоційної креативної спрямованості майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Вісник ОНУ ім. І. Мечникова. *Психологія*. 2017. Том 22. Вип. 3 (45). Інтернет-ресурс : <http://fas.onu.edu.ua/index.php/2304-1609/article/view/135179>
21. Зеленська К.О. Персоніфікована програма корекції постстресових розладів у різних категорій осіб, які пережили бойові дії (комбатантів та волонтерів). *Український вісник психоневрології*. Науково-практичний медичний журнал. Т. 29. Вип. 4. 2021. С.27-29.
22. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьВДУВС, 2020. 232 с.
23. Квітка Н. Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку. Київ, 2013. 82 с.
24. Кідалова, К.С. Психологічні особливості самоставлення особистості: аналіз концепцій та підходів. *Український психологічний журнал*. № 2(8). 2018. С. 48–58.
25. Кінезіологія танцю та техніко-естетичних видів спорту. II частина : навчально-методичний посібник / упоряд. О. А. Плахотнюк. Львів : СПОЛОМ, 2018. 301 с.
26. Кінезіологія танцю. Колективна монографія За заг. ред. О. А. Плахотнюка. Львів : СПОЛОМ, 2020. 244 с.
27. Колодяжна, А.В. Поєднання компонентів самоставлення особистості відповідно до її творчих проявів. *Scientific Journal*, № 5, 2016. С.93–96.
28. Кузьмінська Л. Зміст і цілі музикотерапії в соціально - педагогічній роботі з дітьми – інвалідами. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. Інтернет-ресурс: <https://social-science.uu.edu.ua/article/711>
29. Лемешко Т. 50 технік з МАК на всі випадки життя. *Україна*, 2017. 61 с.
30. Магдисюк Л. І. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. III–IV рівнів акредитації Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 152 с.
31. Ніколаєва О., Онопрієнко А., Таран С., Шоломицький Ю., Яворський П. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України. Інтернет-ресурс: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreativni-industriyi-Zvit.pdf>
32. Орленко І. Психологічні аспекти впливу арт-терапії на позитивні зміни самоставлення у жінок. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2022. С. 72-83.

33. Плахотнюк О. Педагогічні прийоми танцювальної арт-терапії у практиці джаз-танцю. інтернет-ресурс : <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/bernatoval8/subor/plakhotnyuk.pdf> 2022
34. Простір арт-терапії: мінливість і стабільність – пошуки балансу : матеріали XVI Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Харків, 15–17 лютого 2019 р.) / [за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьоновой, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар]. Харків : СПД ФО Степанов В. В., 2019. 172 с.
35. Простір арт-терапії: творча інтеграція та трансформація в епоху плинного модерну: матеріали XV Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-18 лютого 2018 р.) / [за наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьоновой, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар]. Київ : Золоті ворота, 2018. 196 с.
36. Простір арттерапії: творчість як задзеркалля реальності : матеріали XVII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–29 лютого 2020 р.) / [за наук. ред. Л. А. Найдьоновой, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар]. Київ : ФОП Назаренко Т. В, 2020. 204 с.
37. Рурик Г. Робота з образами та метафорами в арт-терапії. Інтернет-ресурс: <https://upsihologa.com.ua/roboata-z-simvolami-ta-metaforami-v-art-t-02log92f3.html>
38. Ставицький Г.А. Психологічні та соціальні чинники розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.0 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2016.
39. Степанова Л. Метафоричні асоціативні карти: теоретичні основи / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.b17.ru/article/metaphorical_association_cards_the_new/
40. Театр-студія «Біла ворона». Інтернет-ресурс : <https://voronna.kiev.ua/chto-takoe-dramaterapiya/>
41. Ткаченко О. 10 підходів до колажування, що зможуть вас надихнути. 11 БЕРЕЗНЯ, 2021 Інтернет-ресурс : <https://telegraf.design/10-pidhodiv-do-kolazhuvannya-shho-zmozhut-vas-nadyhnuty/>
42. Ушкаренко Ю.В., Чмут А.В., Синякова К.М. Креативні кластери як форма кооперації в креативних індустріях Європейського союзу. № 36. 2019. *Вісник Херсонського Державного Університету*. Серія Економічні науки. С.26-31.
43. Шмиглюк О. Г. Феноменологія та структура етнічної ідентичності особистості в ранньому юнацькому. віці. Теорія і практика сучасної психології. № 1, Т. 2. 2020. С.174-180.
44. Шмиглюк, О. Г. Статеві-вікові особливості ідентичності: крос-культурний аспект. *Science and Education a New Dimension*. 2018. VI (73). С. 57-63.
- Додаткова:**
45. Метафоричні карти. Відео: <https://www.kozaky.org.ua/metaforichni-karti-shho-ce-take-yak-pracyuvati-z-asociativnimi-kartami/>
46. Dubovaya, N. (2017). Visual culture in the aspect of modernity. Available at: [Accessed 10 May 2017].
47. Havelia Oksana Mykolayivna (2020) [Prospects of using media practices and open educational systems to provide the special cultural needs of the gifted persons](https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/prospects-of-using-media-practices-and-open-educational-systems-to-provide-the-special-cultural-needs-of-the-gifted) : <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/prospects-of-using-media-practices-and-open-educational-systems-to-provide-the-special-cultural-needs-of-the-gifted>, 2020. P. 1-10.
48. Vdovina, T. (2017). Visual Research: Basic Methodological Approaches. Available at: [Accessed 10 May 2017].

Інформаційні ресурси:

1. Наукова періодика України. Сайт електронних видань вищих навчальних закладів і наукових установ України. URL: <http://journals.uran.ua>
2. Електронний каталог Наукової бібліотеки НАКККіМ. URL: <http://library.nakkkim.edu.ua/>
4. Електронна бібліотека. Підручники. URL: <http://www.info-library.com.ua/>
5. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

